

UDC 81'1

EASTERN LANGUAGES IN EXPOSITION OF THE LINGUISTIC EDUCATIONAL MUSEUM OF TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV

A. Bocharnikova

PhD (Philology)

Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv
14, Tarasa Shevchenko Blvd., Kyiv, 01601, Ukraine
anna.bocharnikova3@gmail.com

The article analyzes the content and structure of the exposition of the Linguistic Educational Museum of Taras Shevchenko National University of Kyiv and focuses on the place of oriental material among different types of exhibits of this museum. After reviewing the history of creation and sources of the exposition and providing information about all aspects of the museum's activities, the classification of excursions conducted in the museum was carried out and given. The logical principles according to which the exhibits are composed into a single whole are analyzed. The exposition uses a combination of directing the linguistic phenomena illustrated by the exhibits in descending scale together with the opposition of synchrony and diachrony of the corresponding phenomena. The analysis and, accordingly, the classification of physical types of exhibits and, separately, the classification of exhibits due to the sources of information depicted by them were also performed. The museum's collection consists of graphic and subject exhibits. The content of graphic exhibits can be divided into five types. The first includes tables and illustrations taken from the publications of linguists. The second – exhibits, information for which is taken from existing world scientific publications, but the head of the museum himself created a graphic

© 2020 A. Bocharnikova; Published by the A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine on behalf of *The Oriental Studies*. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

image, which illustrates the textual information. The third type includes exhibits that illustrate the results of own researches of the exhibition's creator. Also in the exhibition there are text samples of world languages that do not contain scientific information, but have educational value, and, finally, graphic exhibits without linguistic information. It has been determined which types of the elements of exposition in its present state have content related to oriental languages. The range of phenomena specific to oriental languages, which have not yet been reflected by the exposition, and which are planned to be added to it after the reconstruction of the museum, is outlined.

Keywords: linguistic museum, exposition, classification of exhibits, oriental languages, linguistics

А. М. Бочарнікова

СХІДНІ МОВИ В ЕКСПОЗИЦІЇ ЛІНГВІСТИЧНОГО НАВЧАЛЬНОГО МУЗЕЮ КНУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Лінгвістичний навчальний музей Київського національного університету імені Тараса Шевченка був офіційно відкритий у 1992 р., ставши першою у світі інституцією такого роду, і залишався єдиним у світі лінгвістичним музеєм загального профілю протягом наступних восьми років¹. На сьогодні, крім нього, функціонує лише музей *Mundolingua*² у Парижі. Музей Planet Word у США перебуває на стадії формування колекції, а музеї у Великій Британії та Німеччині – лише на проєктній стадії [Бочарнікова 2019, 29].

Лінгвістичний музей у Києві має довгу передісторію. Зародком сучасної експозиції була колекція графічних студентських робіт, що ілюстрували певні елементи з курсу загальної лінгвістики, який викладав К. М. Тищенко. Роботи були виконані за його завданням та експонувалися як тимчасова виставка в коридорах головного корпусу КНУ в 1978 р. Серед відвідувачів цієї виставки, крім студентів, були також викладачі, науковці з інших установ, представники адміністрації університету.

З часом склад робіт оновлювався, з-поміж них обиралися і зберігалися кращі. Сам К. М. Тищенко також роками доповнював

¹ Детально хронологію початку функціонування лінгвістичних музеїв світу викладено в попередній публікації авторки [Бочарнікова 2019].

² З лат. "світ мов".

фонд цих плакатів роботами власного виконання. Після захисту в 1992 р. докторської дисертації, присвяченої створенню логічної системи категоризації всього обсягу світових лінгвістичних знань, ним було створено основу сучасної експозиції музею, зміст якої побудований за метатеоретичними принципами. Проф. К. М. Тищенко від дня заснування й дотепер є завідувачем цього музею.

За понад чверть століття роботи в музеї провадилися різні види діяльності. Повна назва музею містить слово “навчальний”, оскільки у всі роки його існування в ньому проводилися семінарські й практичні заняття з нормативного курсу “Основи мовознавства” для студентів першого року навчання сходознавчих спеціальностей. В експозиції відображено зміст основних тем цього курсу. Крім цього, у другій половині 90-х років ХХ ст. К. М. Тищенко викладав також низку дисциплін іраністичного циклу. Крім нормативних курсів, у музеї професором проводилися факультативні заняття з фінської, валлійської та італійської мов.

Окремим видом діяльності в музеї були і є екскурсії, які проводить К. М. Тищенко для вітчизняних та зарубіжних відвідувачів. Від часу відкриття в музеї побувало понад одинадцять тисяч офіційних відвідувачів, частина яких залишили письмові відгуки про свої враження від знайомства з експозицією. Зміст екскурсій залежить від аудиторії реципієнтів, і тому ми можемо виокремити кілька типів екскурсій: навчальні екскурсії для груп студентів структурних підрозділів КНУ або інших закладів вищої освіти в супроводі викладача, навчальні екскурсії для учнів старших класів шкіл, гімназій і ліцеїв у супроводі вчителя, екскурсії академічного рівня для груп науковців-лінгвістів та викладачів (найчастіше в рамках культурної програми наукових конференцій), екскурсії для офіційних делегацій (у рамках офіційних зустрічей, що проходять у КНУ та ін.)³, іншомовні екскурсії (англійською або французькою), а також оглядові екскурсії для приватних груп відвідувачів. За роки діяльності музею відвідали Президент України В. А. Ющенко, послы та співробітники дипломатичного корпусу іноземних держав, зокрема посол і консул Фінляндії, посол

³ За змістовим наповненням і рівнем складності цей тип екскурсій збігається з екскурсіями для викладачів та науковців непрофільних для лінгвістики спеціальностей.

Ісламської Республіки Іран, члени НАН України, ректори, професори і викладачі університетів Європи та країн Сходу. На базі музею також було проведено презентацію Частотного словника фінських словооснов [Tuschenko, Rudyj 2004].

Колекцію музею становлять графічні та предметні експонати. Графічні у вигляді плакатів різних розмірів розташовані на стінах аудиторії коридорного типу, а також у двох додаткових приміщеннях. Зміст основної експозиції відображає усі розділи мовознавства і скомпонований у логічну послідовність, яка відповідає поділу лінгвістичних фактів, запропонованому К. М. Тищенком у монографії “Метатеорія мовознавства” [Тищенко 2000]. Згідно з цією працею, основою категоріального поділу мовознавства на розділи доречно вважати спадний принцип мовних явищ. Зліва направо в головному приміщенні музею розташовані експонати, де лінгвістичні факти досліджені на рівні окремих мов (*етнопрагматика* за метатеоретичною концепцією К. М. Тищенка), далі на рівні діалектів і вернакул (*аксіопрагматика*), ідіолектів (*ідіопрагматика*), синтагм (*синтактика*) і, нарешті, окремих мовних знаків (*десигніка*). Водночас дві сторони довгої аудиторії відбивають мовні явища в синхронії та діахронії, і, відповідно, навпроти експонатів лівої стіни розташовано експонати, які ілюструють попередні стадії розвитку й дослідження співвідносних явищ. На жаль, фізичні характеристики приміщення не дають змогу втілити цей початковий задум повною мірою, оскільки значну частину площі “діахронічної” стіни займають вікна. Але все ж принцип здебільшого наявний. Наприклад, навпроти стенда із синтаксичною типологією мов можна побачити стенд із класифікацією еволюційних стадій розвитку людського мислення, яким відповідають певні типи будови мов за О. Ф. Лосевим [Лосев 1982] та Г. А. Климовим [Климов 1983]. Або так само навпроти стенда з планами семіозису, що ілюструє шлях думки людини від її реакції на зміни в навколишньому світі до словесного реагування на ці зміни, на протилежній стіні розташовано стенд із зоофонами української мови. Зоофони, які є знаковими реліктами, належать до найдавнішого лексичного пласту будь-якої мови.

Другим ярусом під стелею розташовано експонати іншого типу – текстові зразки мов світу. Їх сформовано в послідовність

за географічним принципом, тобто тексти мов сусідніх ареалів розміщені поряд. Звичайно, такий поділ не дає змогу врахувати протиставлення синхронії та діяхронії. Проте відтворити це протиставлення в масштабах наявної музейної площі в будь-якому разі технічно неможливо через значну різницю в кількості писемних сучасних і мертвих мов. Тому, скажімо, зразок біблійної арамейської мови міститься поряд із текстом на івриті.

В експозиції Лінгвістичного навчального музею також наявні експонати предметного типу. Це книги, зібрані завідувачем музею або подаровані йому власниками чи авторами, а також велика кількість культурно маркованих предметів: зразки виробів народного промислу різних країн та копії артефактів. Серед книг окреме місце займають антикварні (першої половини ХХ ст.), а також книги рідкісними мовами, які важко знайти в нашій країні⁴.

Змістове наповнення графічних експонатів можна поділити на п'ять типів з огляду на джерела походження репрезентованої ними інформації. До першого ми відносимо таблиці та ілюстрації, взяті з монографій та публікацій різних авторів, переважно вчених-лінгвістів (з посиланнями на першоджерела). Специфіка навчального музею визначає необхідність існування таких експонатів для наведення повної картини стану сучасних лінгвістичних знань. Природно, що ілюстративний матеріал із лінгвістичних досліджень може бути обраний і іншими упорядниками колекцій лінгвістичних музеїв світу і згодом при збільшенні кількості таких музеїв буде частково повторюватись. Наприклад, будь-який упорядник колекції лінгвістичного музею змушений буде включити до складу експонатів плакат, що ілюструє поділ мов світу на мовні сім'ї.

До другого типу ми віднесли експонати, інформацію для яких взято з наявних світових наукових та інших (наприклад, статистичні звіти) публікацій, проте завідувач музею К. М. Тищенко, скориставшись лише текстовою інформацією, унаочнив її, надавши їй вигляду графіка, таблиці чи іншого зображення. Такі

⁴ Серед книг рідкісними мовами букварі, підручники та словники з мов, які не вивчають у закладах вищої освіти України, як-от пенджабська, циганська, таджицька, урду; а також перекладні лексикографічні джерела з мертвих мов, як-от ассирійська та коптська.

експонати певною мірою є унікальними, бо, попри досяжність наведеної в них інформації, їх не можна знайти в інших музеях. Як приклад цього типу експоната можна навести політичну карту світу, де фізичний масштаб країн корелює з обсягом перекладів друкованих видань, виконаних мовами цих країн.

До третього типу належать експонати, що ілюструють результати досліджень, проведених самим завідувачем музею проф. К. М. Тищенком. Протягом останнього десятиліття основним вектором його наукових інтересів є топонімія як джерело інформації про мовні контакти та історичні події. Експонати, присвячені віддзеркаленню мовних контактів у топонімії, становлять інтелектуальну власність музею та його завідувача і в майбутньому навіть за наявності десятків аналогічних українському лінгвістичних музеїв усе одно визначатимуть унікальність Лінгвістичного навчального музею КНУ імені Тараса Шевченка.

До четвертого типу слід віднести зразки мов народів світу, які не містять наукової інформації, проте ілюструють живе функціонування мови в порівнянні з іншими. Географічний принцип розташування дає змогу бачити лексичні й граматичні подібності та розбіжності сусідніх мов. Розташування поряд мертвих і живих мов тієї ж території дає змогу побачити, у якому напрямку відбувалися мовні зміни в генетичних попередників сучасних мов.

І, нарешті, до п'ятого типу відносимо фотоплакати, які не містять лінгвістичної інформації, проте ілюструють етнічну специфіку і колорит певних мовних колективів. Такі експонати розташовані здебільшого в другій залі музею й висвітлюють різні аспекти життя басків, валлійців, фінів.

З-поміж усіх типів експонатів музею наукову цінність мають ті, у яких або візуалізацію дослідження вперше здійснено в музеї, або візуалізовано результати авторських наукових досліджень, які не містяться в жодній іншій музейній чи науковій інституції.

Протягом усього часу свого існування Лінгвістичний навчальний музей був і є місцем регулярного проведення занять для студентів східних мов. Тому, звичайно, специфіці східних мов необхідно приділити місце в експозиції музею. На сьогодні серед книг, які експонувалися в головній залі, до сходознавчої тематики дотичні 45 одиниць, серед предметних експонатів східних мов

стосуються дві одиниці – це копії вавилонських клинописних табличок із текстом. Серед текстових зразків мов світу на початок 2020 р. у складі музейної експозиції східними мовами нараховувалося 11 одиниць. Частина експонатів були зіпсовані і зняті через аварійний стан однієї зі стін приміщення (у такий спосіб зник зразок тексту мертвою фінікійською мовою). Наявні нині експонати містять тексти арабською, біблійною арамейською, мовою іврит, давньоперським клинописом, класичною і сучасною перською, мовою гінді та тибетською мовою.

Серед графічних експонатів, що ілюструють різні розділи мовознавства та унаочнюють риси й особливості, спільні як для східних, так і для інших мов світу, можна нарахувати 24 одиниці, зміст яких частково дотичний до східномовного матеріалу. Під час проведення семінарських занять із мовознавства ці експонати, навіть не будучи присвячені окремо східним мовам, фактично активно задіяні в навчальних завданнях для студентів-філологів східних спеціальностей. Наприклад, студенти можуть перевірити в дії закономірність зворотної пропорційності кількості фонем у мові кількості морфем на матеріалі тих східних мов, які вони вивчають.

Натепер з основної частини графічної експозиції окремо східній тематиці присвячено лише три експонати. Перший – це плакат з ілюстрацією етапів формування шумерського клинопису, зміст якого не належить до напрацювань музею. Втім, два інших становлять публікаційну цінність, оскільки репрезентують результати топонімічних досліджень, проведених завідувачем музею К. М. Тищенком. Перший з них має поетичну назву “Холодна Скіфія, зігріта вогнями віри” та ілюструє сліди діяльності підконтрольних Візантії християнських місіонерів, відображені в топонімії Східної Європи та інших територій, які в попередні історичні періоди були ареалом проживання скіфських племен⁵ (мал. 1). Другий експонат демонструє поширення назв із топоосновами *Avesta*, *Gavr*, *Spenta* й кількох інших у топонімії Європи⁶ (мал. 2).

⁵ Наукові засади і зміст цього експоната викладено в статті К. М. Тищенка [Тищенко 2008].

⁶ Зміст експонату детально висвітлено в публікаціях К. М. Тищенка [Тищенко 2009; 2010].

Дослідник вважає ці назви належними до спільного топонімічного контексту і припускає ймовірність того, що причиною їхньої появи став вплив груп послідовників зороастризму, що втекли від арабського завоювання Ірану й далі продовжили міграцію на захід і північ. Для визначення кола цих назв К. М. Тищенко користувався розробленим власноруч методом топонімічного контекстування⁷. На його переконання, події і зміни, навіть належним чином не зафіксовані в історичних джерелах через давнину, стихійний і тимчасовий характер або децентралізацію влади на місцях, все одно здатні залишити по собі слід у вигляді елементів топонімії й мікротопонімії відповідних регіонів. Зіставляючи синхоричні⁸ топонімічні репліки можна відновити ареали мовних контактів у давні епохи. Часто топоніми, будучи в кожній мові словами, що перебувають в активному вжитку мовців, із плином часу починають набувати фонетичних змін, характерних для мов відповідних територій, і після кількох трансформацій починають здаватися мовцям схожими на певні слова рідної мови. Внаслідок цього відбувається вторинна семантизація слова, тобто прив'язка його до нового кореня з іншою етимологією. Проілюстрований у музеї метод топонімічного контекстування дає змогу відстежити походження навіть таких назв.

Приміщення, в яких розташований Лінгвістичний навчальний музей, натепер перебувають у стані реконструкції, що стало слушною нагодою для оновлення й розширення його експозиції, зокрема у векторі східних мов. Протягом останніх років безпосередньо в музеї проходять навчальні заняття для студентів таких спеціальностей, як кримськотатарська, гагаузька, арабська, турецька, перська, гінді, китайська, корейська, в'єтнамська, японська та індонезійська мови. Це зумовлює потребу ширшого

⁷ Цей метод широко застосований у дослідженнях К. М. Тищенка протягом останнього десятиліття, проте сформульований, описаний та детально проаналізований у статті В. М. Пащенко [Пащенко 2013] у спеціальному випуску Вісника Львівського університету, присвяченому колу наукових інтересів К. М. Тищенка й виданому на його пошану. За лаконічним визначенням В. Пащенко, “Сутність методу К. Тищенка полягає у трактуванні топонімічних ландшафтів як різновидів тексту з не до кінця відомим змістом...” [Пащенко 2013, 23].

⁸ Тобто спільного географічного походження.

залучення східномовного матеріалу до експозиційного фонду музею.

Не викликає сумнівів те, що до текстових зразків мов світу необхідно додати принаймні тексти усіма східними мовами, які вивчають в ІФ КНУ імені Тараса Шевченка, студенти якого регулярно присутні в музеї. Так само експонати, присвячені розвитку різних систем писемності, теж мають включати в себе й інші, крім шумерської, види писемностей, поширених тепер чи раніше в країнах Сходу. Фактично на сьогодні не представлені в експозиції мови Далекого Сходу та Південно-Східної Азії. Крім цього, експозиція значно збагатиться після створення й додавання до неї графічних експонатів, що ілюструють мовні явища, специфічні лише для східних мов або спільні з іншими, проте надзвичайно характерні для східних мов. Це, наприклад, явище сингармонізму, розвинене в тюркських мовах; система тонів у китайській та в'єтнамській мовах; словотвір шляхом кореневої деривації в семітських мовах, зокрема в арабській; явище жіночого мовлення в японській і для контрасту й порівняння – у давній шумерській мові; гіперрозвинена фонетична адаптація запозичених слів у китайській мові тощо.

Отже, східні мови, на сьогодні частково представлені в експозиції Лінгвістичного навчального музею імені Тараса Шевченка, після реконструкції й розширення експозиції планується представити в повнішому обсязі, гідному статусу першого у світі музею лінгвістичного музею загального профілю.

ЛІТЕРАТУРА

Бочарнікова А. М. Порівняльний аналіз змістового наповнення експозиції Лінгвістичного навчального музею КНУ імені Тараса Шевченка з аналогічними установами світу // **Мовні і концептуальні картини світу: Збірник наукових праць**. Вип. 66 (2). Київ, 2019.

Климов Г. А. **Принципы контенсивной типологии**. Москва, 1983.

Лосев А. Ф. **Знак, символ, миф**. Москва, 1982.

Пащенко В. Науково-пізнавальний зміст методу топонімічного контекстування // **Вісник Львівського університету. Серія філологічна**. Вип. 59. Львів, 2013.

Тищенко К. М. Забуті габри-вигнанці // **Україна. Наука і культура**. Вип. 35. Київ, 2010.

Тищенко К. М. Зороастрійський пласт топонімії Європи // **Studia Linguistica**. Vol. 2. Київ, 2009.

Тищенко К. М. **Метатеорія мовознавства**. Київ, 2000.

Тищенко К. М. Східні церкви й пелагіанство у топонімії Європи // **Вісник Львівського університету. Серія філологічна**. Вип. 45. Львів, 2008.

Tyschenko K., Rudyj B. **Suomen kielen sananjohdon taajuuskirja. A Frequency Dictionary of Finnish Word Building**, Kiöva, 2004.

REFERENCES

Bocharnikova A. M. (2019), “Porivnyal’nyy analiz zmistovoho napovnennya ekspozytsiyi Linhvistychnoho navchal’noho muzeyu KNU imeni Tarasa Shevchenka z analohichnymy ustanovamy svitu”, *Movni i kontseptual’ni kartyny svitu: Zbirnyk naukovykh prats’*, Vyp. 66 (2), Kyiv, pp. 60–8. (In Ukrainian).

Klimov G. A. (1983), *Printsipy kontensivnoy tipologiyi*, Nauka, Moscow. (In Russian).

Losev A. F. (1982), *Znak, simvol, mif*, Izdatel’stvo Moskovskogo universiteta, Moscow. (In Russian).

Pashchenko V. (2013), “Naukovo-piznaval’nyy zmist metodu toponimichnoho kontekstuvannya”, *Visnyk L’vivs’koho universytetu. Seriya filolohichna*, Vyp. 59, pp. 21–37. (In Ukrainian).

Tyshchenko K. M. (2010), “Zabuti habry-vyhnantsi”, *Ukrayina. Nauka i kul’tura*. Vyp. 35, pp. 218–48. (In Ukrainian).

Tyshchenko K. M. (2009), “Zoroastriys’kyy plast toponimiyi Evropy”, *Studia Linguistica*, No. 2, pp. 348–55. (In Ukrainian).

Tyshchenko K. M. (2000), *Metateoriya movoznavstva*, Osnovy, Kyiv. (In Ukrainian).

Tyshchenko K. M. (2008), “Shidni tserkvy y pelahianstvo u toponimiyi Yevropy”, *Visnyk L’vivs’koho universytetu. Seriya filolohichna*, Vyp. 45, pp. 46–60. (In Ukrainian).

Tyschenko K. and Rudyj B. (2004), *Suomen kielen sananjohdon taajuuskirja. A Frequency Dictionary of Finnish Word Building*, KNU, Kiöva. (In Finnish).

А. М. Бочарнікова
**СХІДНІ МОВИ В ЕКСПОЗИЦІЇ
ЛІНГВІСТИЧНОГО НАВЧАЛЬНОГО МУЗЕЮ КНУ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

У статті проаналізовано зміст і структуру експозиції Лінгвістичного навчального музею Київського національного університету імені Тараса Шевченка, сфокусовано увагу на місці східномовного матеріалу серед різних типів експонатів цього музею. Після огляду історії створення й джерел формування експозиції та наведення відомостей про всі аспекти діяльності музею було здійснено й наведено класифікацію експонатів, які проводяться в музеї. Проаналізовано логічні принципи, за якими експонати скомпоновано в єдине ціле. В експозиції застосовано поєднання наведення проілюстрованих експонатами мовних явищ у спадному масштабі із протиставленням синхронії та діахронії відповідних явищ. Так само здійснено аналіз і, відповідно, класифікацію фізичних типів експонатів і окремо класифікацію експонатів відповідно до джерел походження інформації, актуалізованої експонатами. Колекцію музею становлять графічні та предметні експонати. Змістове наповнення графічних експонатів можна поділити на п'ять типів. До першого віднесено таблиці та ілюстрації, взяті з публікацій учених-лінгвістів. До другого – експонати, інформацію для яких взято з наявних світових публікацій, проте завідувач музею власноруч створив графічний образ, яким унаочнив текстову інформацію. До третього типу належать експонати, що ілюструють результати власних досліджень автора експозиції й завідувача музею. Також в експозиції наявні текстові зразки мов світу, що не містять наукової інформації, проте мають навчальну цінність, і, нарешті, графічні експонати без лінгвістичної інформації. Визначено, серед яких типів експонатів експозиція в сучасному своєму стані містить ті експонати, зміст яких стосується східних мов. Окреслено той спектр специфічних для східних мов явищ, які поки що не знайшли відображення в експозиції і які заплановано додати до неї після реконструкції музею.

Ключові слова: лінгвістичний музей, експозиція, класифікація експонатів, східні мови, мовознавство

Стаття надійшла до редакції 18.08.2020